

בחיפזון

הרב חיים סבתו

אחד המאפיינים הבולטים של גאולת מצרים, הופך להיות המוטיב העיקרי בכל מעשינו בפסח – החיפזון.

התורה מצווה (שמות יב,יא):

וְכָכָה תֹאכְלוּ אֹתוֹ מִתְּנֵיכֶם חֲגָרִים נְעָלֵיכֶם בְּרַגְלֵיכֶם וּמַקְלָכֶם בְּיָדְכֶם וְאָכַלְתֶּם אֹתוֹ בַּחֲפֹזוֹן
פֶּסַח הוּא לָהּ'.

וכך מפורש במשנה (פסחים ט,ה):

'מה בין פסח מצרים לפסח דורות פסח מצרים מקחו מבעשור וטעון הזאה באגודת אזור
על המשקוף ועל שתי מזוזות ונאכל בחפזון בלילה אחד ופסח דורות נוהג כל שבעה'.

כפי שמציינים רבותינו, אחד ההבדלים בין פסח מצרים לפסח דורות הוא שפסח מצרים נאכל בחיפזון.
בני ישראל, האוכלים מקרבן הפסח, מוכנים לתנועה בכדי לצאת לדרך.

התורה מצווה לאכול את הפסח כצלי אש (שמות יב,ח):

וְאָכְלוּ אֶת הַבָּשָׂר בְּלִילָה הַזֶּה צְלִי אֵשׁ וּמִצּוֹת עַל מְרִירִים יֹאכְלֶהוּ. אֵל תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נֶאֱמַר וּבָשָׂל
מִבָּשָׂל בְּמַיִם כִּי אִם צְלִי אֵשׁ רָאשׁוֹ עַל כְּרַעְיוֹ וְעַל קֶרְבּוֹ.

מדוע מצווה התורה לצלות את קרבן הפסח ואוסרת לבשלו?

יש שביארו שזהו חלק מפרסום הנס. כפי שראו המצרים כיצד עוקדים בני ישראל את אלוהיהם ולא מיחו
בהם, אף כאן, ראו המצרים כיצד צולים ישראל את הבשר וריחו מתפשט למרחוק, ואף על פי כן לא נגעו
בהם לרעה. אולם הרשב"ם והראב"ע נוקטים בהסבר שונה. הצלי, כידוע, הכנתו מהירה. ואילו הבישול
הוא תהליך איטי יותר. כלומר, לדעת הרשב"א והראב"ע, גם דרך הכנת הקרבן קשורה לחיפזון.

ובמשנה (פסחים י,ה):

כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו, ואלו הן: פסח, מצה ומרור.
פסח - על שום שפסח המקום על בתי אבותינו במצרים. מצה - על שום שנגאלו אבותינו
במצרים. מרור - על שום שמררו המצריים את חיי אבותינו במצרים.

מסביר הר"ן שאין כוונת המשנה שעל כולם לומר מילים אלו, אלא המשנה רוצה שכל אחד יבאר לעצמו
וידע את משמעותם של הפסח, המצה ומרור. ללא הבנה זו, לא ניתן לצאת ידי חובה הגדה.

והמשנה מבארת – מצה - על שום שנגאלו אבותינו ממצרים, לכאורה המשנה לא מסבירה מדוע
אוכלים מצה? ההגדה מרחיבה את ההסבר ומביאה את הפסוק – "וַיֹּאפּוּ אֶת הַבֶּצֶק אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ
מִמִּצְרַיִם עֲגַת מִצּוֹת כִּי לֹא חָמֵץ כִּי גִרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם וְלֹא יָכְלוּ לְהִתְמַהֵמֶה וְגַם צָדָה לֹא עָשׂוּ לָהֶם" (שמות
יב,לט). כלומר, מבארת לנו ההגדה, שמחמת החיפזון לא ניתן היה להחמיץ את הבצק.

אולם מה הטעם לכך?! לשם מה היה צורך בחיפזון?! מדוע לא יכלו להתמהמה עוד זמן מועט עד
שיאפו את הבצק!?

גם השם פסח שנתייחד לקרבן, ולאחר מכן לחג כולו – על שם מה קרוי? על שם הפסחה, מהי הפסחה? המילה 'לפסוח' נתונה במחלוקת ראשונים. התרגום מתרגם 'לרחם' – אשר ריחם על בתי בני-ישראל במצרים. רש"י בפירושו מבאר – "פוסח" – קופץ – לפסוח על שתי הסעיפים, כמו פיסח שקופץ. שאלנו, מדוע היה צורך בחיפזון? ויותר מכך, מדוע דוקא החיפזון נקבע כאחד החלקים המרכזיים בפסח? עוד עלינו לברר מהי משמעותו של החיפזון לדורות.

המכילתא עונה על כל השאלות הללו – החיפזון הוא חיפזון דמצרים. כך מובא בפירושו הראשון במכילתא. המצרים נחפזו "כִּי אֵין בַּיַּת אֲשֶׁר אֵין שָׁם מֵת" (שמות יב, ל), כלומר, אכן ישראל לא נחפזו, אלא המצרים הם אלו שנחפזו, והחיפזון שלהם אכן מובן. אולם, אם נכון הדבר, יש לשאול מדוע אנו צריכים להחפז בגלל שהמצרים נחפזו?

יש לומר שהחפזון מבטא את עומק המהפך שחל במצרים. במשך מאתיים ועשר שנים שיעבדו המצרים את ישראל ולא הניחום לצאת לחפשי, ולפתע המציאות מתהפכת, לא די בכך שהמצרים מאפשרים לישראל לצאת ממצרים, אלא דורשים את יציאתם המיידית! "כִּי גִ'שׁוּ מִמִּצְרַיִם". נמצא שהחיפזון מבטא את עומק המהפך שחל במצרים. לפי דברים אלו עולה שהחפזון מבטא את הגודל של ניסי ה' במצרים.

הדיעה השניה המובאת במכילתא היא שהחפזון אינו החפזון של המצרים אלא – 'חיפזון שכינה' שנאמר: "קול דודי הנה זה בא מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות" (שיר השירים ב, ח) – הקב"ה מדלג, ממחר. מדוע? על מה "נחפז" הקב"ה כביכול?

גישה ראשונה מובאת בחז"ל המתחסת למצבם הרוחני של עם-ישראל באותה תקופה. רבותינו הפנו את תשומת לבנו לנביא יחזקאל, המתאר שמצבם הרוחני של ישראל במצרים היה קשה מאוד. עם ישראל לא חפץ להיגאל, עירומים מן המצוות ורחוקים מהם מאד. בדרגה נמוכה זו, במ"ט שערי טומאה, מוצא הקב"ה את ישראל, כאדם המוצא נערה עזובה המושלכת בשדה מתבוססת בדמיה.

וכך כותב הרמב"ם בהלכות עבודה זרה בפרק א':

עד שארכו הימים לישראל במצרים וחזרו ללמוד מעשיהן ולעבוד כוכבים כמותן... וכמעט קט היה העיקר ששתל אברהם נעקר וחוזרין בני יעקב לטעות העולם ותעיותן....

(כפי שראינו בדור האחרון ברוסיה שהיתה מלאה תורה וישיבות, ותוך שבעים שנה הכל כמעט נשכח!)

מטעם זה נחפז הקב"ה. לא היתה ברירה אלא לגאלם מיד, בבחינת 'אם לא עכשיו אימתי'. לו היה הקב"ה ממתין עוד מעט, שמא לא היה את מי לגאול. אולם, לחפזון זה יש מחיר. מי שעולה בחיפזון – גם נופל במהירות, ואכן, ישראל נפלו ממדרגתם. מסיבה זו, אומר המכילתא שלעתיד לבוא תהיה הגאולה בהדרגה, לא בחיפזון.

המהר"ל (בגבורות, באור חדש בהקדמה למגילה) מציג ביאור אחר: הזמן שייך לעולם החומר. כל דבר רוחני הוא מעל הזמן.

אנו מכירים שני סוגי נסים: יש נס טבעי ויש נס על-טבעי. הנס הטבעי פועל במסגרת ממשלת הזמן. ואילו הנס העל טבעי – פועל מעל מסגרת הזמן. אירועים שבאים בהדרגה הם נס טבעי. ואילו אירוע הבא באופן פתאומי, הוא נס על טבעי. זהו היסוד של החפזון 'שמפני שהשכינה באה לגאול אותם בכח אלוקי, לכן היו צריכים לאכול את הפסח בחיפזון שמהר ויחיש מעשיו כפי כחו לעשות' (מהר"ל, שם).

במצרים היו נסים גלויים והתערבות אלוקית ששינתה את הטבע. בגאולת מצרים לא התרחשו האירועים ברצף טבעי, אלא בצורה על טבעית. דבר זה בא לידי ביטוי בחיפזון.

במגילת אסתר, אומר המהר"ל, אין אנו מוצאים לכאורה נס גלוי. כל ההתרחשויות היו במסגרת הטבע. לכן, אומר המהר"ל, מדגישה המגילה שהכל היה בזריזות – "ויבהילו", "וימהרו", "מהר קח את הלבוש" – חיפזון ומהירות הרומזים לנו שמאחורי ההתרחשות הטבעית נחבא מהלך על טבעי, פתאומי.

יסוד הדברים מופיע בספורנו – 'וירצוהו מן הבור' (בראשית מא, יד) כדרך כל ישועת ה' שנעשית כמו רגע ואומר "כי קרובה ישועתי לבוא" ואומר... וכן יעשה לעתיד פתאום יבוא אל היכלו האדון אשר אתם מבקשים'.

כל גאולה משמיים היא פתאומית.

פירוש נוסף מובא בפירושו של הרב בעולת ראי"ה. הרב קוק כותב (פי' ההגדה עמ' רפ"ז) שכל אומה מתפתחת בשלבים, בהדרגה. בדרך כלל חולפות מאות שנים עד שנבנית תרבות של עם. אולם אצל עם-ישראל לא היה הדבר כך, מדוע? מפני שאם הייתה תרבותם של ישראל נבנית במצרים באיטיות, היא הייתה נבנית על גבי התרבות המצרית. לאט לאט היה ישראל מאמץ לעצמו חלקים מתרבות מצרים. מסיבה זו, לא נתן הקב"ה לארועים להתרחש כך. אלא המהפך חל ברגע. לפתע עם-ישראל נולד, ומיד יש לעצב לו תרבות – לפיכך ניתנת התורה במדבר.

ההשפעה הראשונה נחקקת בלבו של אדם. קשה לאחר מכן להסיר השפעה זו. מטעם זה נאמר בגמרא, שכאשר ילד קטן מתחיל לדבר – מלמדים אותו לומר: "תוֹרָה צְנוּה לָנוּ מִשָּׁה מוֹרְשָׁה קְהֵלֶת יַעֲקֹב" (דברים לג, ד). חכמינו ביקשו שהדבר הראשון שיטביע את חותמו על נפש הילד – תהיה המלה 'תורה'.

בכמה קהילות היה נהוג שבפעם הראשונה שלקחו את הילד לבית המלמד – היו מכסים אותו בצעיף כדי שלא יראה כלום, וכאשר הגיעו הסירו את הצעיף והציגו לו את מראה אותיות הקודש מצופות דבש. הילד היה מלקק את הדבש להנאתו מעל האותיות. זו הייתה החוויה הראשונה, חוויה הצורבת בתודעתו את מתיקותה של תורה.

כל עוד ישראל היו עבדים, אין חשש שיושפעו מתרבות מצרים, שהרי המצרים הם משעבדיהם ומעניהם. ודאי שהיהודים שנאו את המצרים המשמידים את ילדיהם ומעבידים אותם, אולם כאשר תיווצר מציאות של חופש יש חשש לחיקוי התרבות המקומית. פעמים רבות, עבד שיצא לחירות, ניסה לחקות את תרבותו של אדונו, המייצגת עבורו את התרבות של החופש ושל בני החורין. מסיבה זו לא רצה ה' שישארו ישראל במצרים כבני חורין אפילו ח"י רגעים - זמן החמצה. חפץ הקב"ה שבני ישראל לא יקלטו דבר מהתרבות המצרית. לו הייתה התרבות המצרית קונה לה מקום בנפשם, כל התורה שהיו מקבלים ישראל, הייתה מעל אותו בסיס מקולקל. רצה ה' שיצאו ישראל מיד לדרך, וכבר בעת אכילת קרבן הפסח יהיו חגורים ומוכנים ליציאה ממצרים לעבר המדבר. במדבר אין השפעות תרבותיות רעות.

לכן ניתן להבין מדוע בגאולה העתידית לא יהיה חיפזון. משום שכבר קיבלנו תורה. אנו מושרשים בתורה המהווה את הבסיס התרבותי הראשוני שלנו, בסיס של קדושה. ממילא אין לחשוש מהחשפות לתרבויות אחרות. על ההתחלה, על הראשית להיות בקדושה, בתורה. בכל מציאות חיים יש להקפיד שהשורש יהיה בקדושה. זהו פשרו של החיפזון בגאולת מצרים.